DANNEMORA GRUVOR

Dannemora gruvor

Dannemora gruvor i Dannemora i Uppland har dokumenterad brytning från 1400-tal fram till och med 2015, då framförallt som järnmalmsgruva. Orten Dannemora är belägen i Östhammars kommun, Uppsala län cirka 45 kilometer nordost om Uppsala och 2 kilometer väster om Österbybruk.

Gruvan har haft flera ägare SSAB mellan 1978 och 1992. Gruvan återstartades 2012 av bolaget Dannemora Mineral AB. Den 13 juni 2012 återinvigdes gruvan officiellt av Carl XVI Gustaf. Företaget gick i konkurs 2015. Konkursboet köptes 2016 och drivs av Dannemora Koncern AB. De nya ägarna planerar också att satsa på gruvdrift, men även annan verksamhet på området.

Idag finns bevarade anläggningar i form av dagbrottet "Storrymningen" av medeltida ursprung, kanske så gammal som 1200-talet, samt industri- och bostadsbebyggelse från 1700- till 1900-talen med bland annat den 72 m höga gruvlaven som är ett av Upplands byggnadsminnen.

År 1481 dokumenterades för första gången brytningen av järnmalm vid Dannemora gruvor. Ett dokument som Sten Sture d.ä. var delaktig i. I närbelägna Österbybruk finns den rätvinkliga 1700-talsplanen av vallonbrukskaraktär och enhetlig bostadsbebyggelse, vallonsmedja och andra industribyggnader samt herrgårdsanläggning från 1700-talet med park och ekonomibyggnader för jordbruket bevarade. Här finns ett vidsträckt fördämningssystem för kraftproduktion till gruva och bruk. Gruvan har ett djup av 620 meter. Sveriges första ångmaskin togs i bruk vid Dannemora gruvor på 1700-talet. Alla brytningsmetoder har använts vid Dannemora gruvor från tillmakningsmetoden, till krut, till dynamit.

Vallonbruken är ett samlingsnamn på ett antal brukssamhällen i norra Uppland, anlagda under 1600-talet.

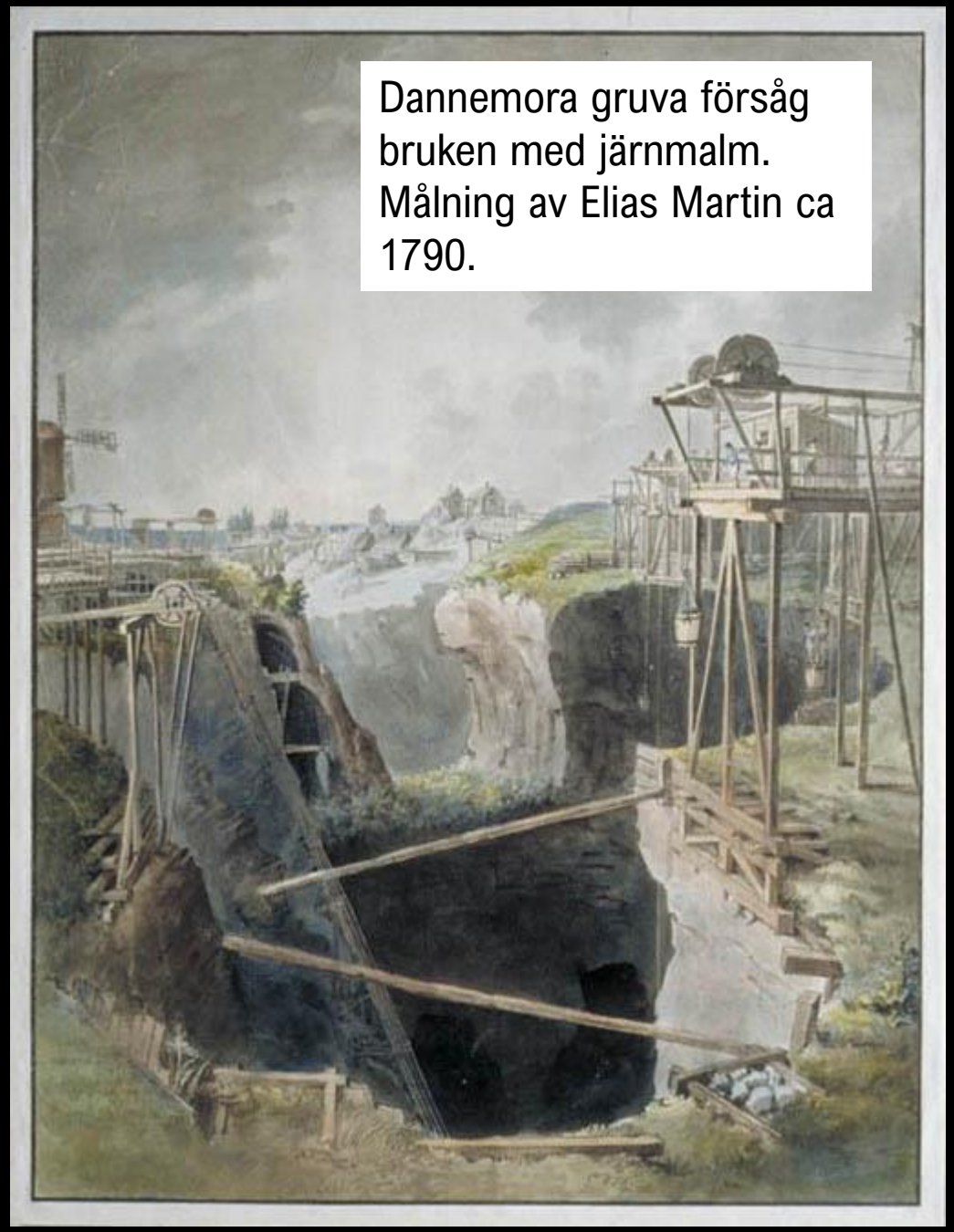

Dannemora gruva försåg bruken med järnmalm. Målning av Elias Martin ca 1790.

Masugn vid Bennebol bruk

Vallonbruken i Uppland

Bennebol Masugn 1676-1884 levererade tackjärn till Hargs bruk.
Berkinge
Dannemora gruvor
Edsbro
Forsmarks bruk - Nedlagt på 1890-talet.
Gimo bruk - Anlagt som kronobruk 1615. Här bedrivs tillverkning inom stålindustrin än idag.
Gysinge bruk - Anlagt 1668 av Peder Swensson Printz. Nedlagt i början av 1900-talet.
Hargs bruk - Anlagt 1668 av Gustaf Otto Stenbock. Nedlagt på 1920-talet.
Harnäs bruk - Anlagt 1659 av Claes Depken och David Leijel. Nedlagt 1911.
Hillebola - Anlagt 1640 av Henrik Lemmens. Nedlagt 1882.
Karlholmsbruk - Anlagt 1735 av Charles de Geer. Nedlagt 1931. Vallonsmide 1736-1748 och 1808-1879.
Länna järnbruket nedlagt 1905.
Lövstabruk - Anlagt 1601 som kronobruk. Nedlagt 1926.
Ortala - Anlagt 1586. Nedlagt 1878.
Skebo bruk - Anlades 1626 av Henrik Lemmens. Nedlagt 1924.[1]
Strömbacka Vallonsmidet nedlagt 1947, sist i Sverige.
Strömsberg - Anlagt 1643 av Velam Wervier. Nedlagt 1920.
Söderfors - Anlades 1676 av Claes Depken. Här bedrivs tillverkning inom stålindustrin än idag.
Tobo bruk - Anlades 1676 för Lövstabruks räkning. Nedlagt 1926.
Ullfors bruk - Anlagt 1647 av Henrik Lemmens. Nedlagt 1929.

Vattholma Järnbruk redan på 1300-talet vallonsmide infört under 1600-talet. Övergick till Lancashiresmide 1872, stångjärnstillverkning nedlagd 1905.
Vällnora 1684-1890, hammaren nedlagd 1735 därefter endast masugn.
Västlands bruk - Anlagt 1612 som ett kronobruk. Nedlagt 1902.
Åkerby - Anlagt 1638 av Henrik Lemmens. Nedlagt 1883.
Älvkarleö - Anlagt 1659 av Claes Depken. Nedlagt 1972.
Österbybruk - Nedlagt 1983, vallonsmidet redan 1643.
Östhammar

Bennebols bruk: masugnen till vänster, rostugnen till höger

Insidan av masugnen

Turbiner för sågverksdriften

Forsmark.

Skebo bruks herrgård

År 1532 fick Joachim Piper förnyelse på gruvprivilegierna för Dannemora och lade ner stora resurser på gruvan. Främst järn men även andra mineraler. År 1545 ändrades ägarstrukturen och ett dussintal kapitalstarka personer gick in som ägare, därav ett antal tyskar och även kung Gustav Vasa. (Se även historien om Krutkonspirationen 1536.) Tyskarna var mest intresserade av export av tackjärn men kungen övertygade dem att starta produktion av smidesjärn. Det varade bara några år och inför en hotande konkurs tog kungen över driften.
Under 1600-talet fick dannemorajärnet en obestridd rangställning bland svenska järnsorter, speciellt i England där det användes till stålråvara för verktyg, vapen, fjädrar och andra högt kvalificerade ändamål. Stora delar gick till Sheffield och det anses att Dannemora bidrog till Sheffields världsrykte som stålstad. Kring sekelskiftet 1700 fanns det omkring ett sextiotal arbetare vid Dannemora boende i de slumartade kvarteren runt gruvan.

Under hela gruvans historia har man haft problem med vatten då malmfätet ligger invid en sjö. Man byggde en påldamm under 1600-talet och använde vatten- och vinddrivna pumpar. År 1728 installerades, på initiativ av Mårten Triewald, landets första ångdrivna pump. Den kallades "eld-luft-maskin", men blev aldrig någon framgång. Misslyckandet berodde troligen på att tekniken, som fungerade oklanderligt i England, var ny i Sverige och maskinen sköttes av oerfaren personal. Under 1750-talet sprängde man bort två vattenfall och på kuppen förstördes en masugn, en kvarn och två sågverk. Trots en nybyggd damm översvämmades gruvorna i vårfloden 1795 och det dröjde till 1815 innan läget blev normalt. År 1805 installerades en ny ångmaskin på 10 hästkrafter.

Under hundraårsperioden 1770-1870 låg produktionen mellan 15 000 och 20 000 ton. På 1870-talet steg den till 40 000 ton och exporten av tackjärn från Österbybruk var betydande. För att underlätta malmtransporterna byggde man 1878 Dannemora-Hargs Järnväg. Under 1900-talets början var produktionen 50 000 ton men en strejk 1927 gjorde att driften upphörde helt. Först 1935 återupptogs driften. År 1955 stod en ny anläggning, med sovringsverk och anrikningsverk, färdig och årsproduktionen kom upp i 600 000 ton. Under 1970-talets senare del minskade produktionen men uppgick ändå till omkring en miljon ton råmalm som till huvuddelen gick på export. Under den här tiden var syndikalismen stark i Dannemora, och 90 procent av underjordsarbetarna tillhörde Dannemora LS av SAC. Delägarna i Dannemora gruvor hade minskat sedan slutet av 1800-talet genom nedläggningar och sammanslagningar.

Dannemora Mineral AB försattes i konkurs den 18 mars 2015. Orsaken till konkursen var att världsmarknadspriset på järnmalm gått ner med 70 procent från den högsta noteringen. Som mest hade gruvan 125 anställda och sysselsatte omkring 100 personer från andra företag.